

Острозькі – одні з найвидатніших представників української княжої еліти литовсько-польської доби

Місто Острог називали Волинськими Афінами. Воно розташоване над річками Горинню та Вілією, згадується в Іпатіївському літописі під 1100 роком. Магдебурзьке право отримало у 1585 році (надано Стефаном Баторієм). Було одним із найбагатших волинських міст, в історичних джерелах описувалося як велике дерев'яне місто з мурованим, досить міцним замком. Більшість населення Острога згідно інвентаря 1603 р. були русини, частину домів займали євреї, було також багато поляків і молдаван та поодинокі родини німців і шведів.

Місто було резиденцією князів Острозьких, походження яких завжди було темою для наукових дискусій. Польські історики Дарій Донбровський, Ян Тенговський, Томаш Кемпа висловлюють думку про неможливість спорідненості їх з Галицько-Волинськими князями. Непереконливим вважається і припущення про їхнє походження від Гедиміновичів. Існує версія про Турово-Пінське коріння цього роду, запропонована Михайлом Максимовичем та розвинута Юзефом Вольфом ще у XIX столітті.

Перший з князів Острозьких Данило Дмитрович побудував Вежу Муровану (родовий замок Острозьких) на Замковій Горі у першій половині XIV століття. Старший син Данила Острозького Федір вперше згадується у 1386 році. Займав посаду луцького старости, а з 1388 року згадується як воевода луцький. Останні роки свого життя був монахом Києво-Печерського монастиря – був похований у Дальніх печерах, і пізніше канонізований як один із печерських угодників-чудотворців.

Костянтин Іванович Острозький (1450-1530) відомий своїми винятковими військовими здібностями у боротьбі із татарськими загонами, що у XVI столітті плюндрували Україну і Білорусь. Восени 1497 року Костянтин став гетьманом Великого князівства Литовського та отримав намісницький уряд у прикордонних Вінницькому та Брацлавському замках. Після поразки у боротьбі із Московією у 1500 році деякий час був ув'язнений та змушений підписати присягу на вірність московському князю Василю III. Згодом скориставшись можливістю перевірки вартових залог на Чернігово-Сіверщині, перетнув кордон і опинився у Вільно.

Король польський і великий князь литовський Сигізмунд I повернув Острозькому пост гетьмана і посаду намісника Вінницького та Брацлавського замків. Також Острозький був луцьким старостою та маршалком

волинської землі, основним завданням його була охорона населення від татарських наїздів. Кінні відділи князя Острозького приймали участь у значних битвах з татарами: «1509 р. на Галичині, 1510 і 1511 рр. у Білорусії, 1516 році на Волині. Найбільшу славу принесли Костянтину Івановичу розгром 24-тисячного ханського війська в червні 1512 року під Вишневецем на Волині, коли було визволено 16 тисяч невільників і здобуто понад 10 тисяч татарських коней, а також перемога взимку 1527 року на річці Ольшаниці (сучасна Білоцерківщина), де вдалося наздогнати 20-тисячне військо, що поверталося з України зі здобиччю» [7]. Були і поразки, як наприклад, у 1519 році під містом Сокалем на Галичині. Але поразки не затьмарювали його славу, саме Костянтин Іванович вважався найкращим знавцем тактичних прийомів боротьби з татарами.

Постійне протистояння було також між Великим князівством Литовським та Російською державою. Костянтин Іванович брав участь у боротьбі на р. Кропивній під Оршею у 1514 р. та отримав перемогу завдяки військовому досвіду. Московські втрати у цій боротьбі становили 30-40 тис. воїнів. Війна за Смоленськ тривала аж до 1522 року. Перемога у битві на р. Кропивній підтвердила авторитет Костянтина Острозького, поклавши його ім'я славою.

Князь опікувався справами православної церкви, робив пожертви на храми та монастирі – в Острозі, Турові, Дубні, Дермані, Жидичині, Межирічі, Вільні, Новогрудку. Особливу увагу приділяв Києво-Печерському монастирю. В описах Києво-Печерської лаври кінця XVIII ст. вказувалося, що Костянтин Іванович подарував монастиреві все необхідне для друкарської справи. Історики визнають, що жоден з українських князів не досяг такого високого суспільного становища при Великому князівстві Литовському, як Острозький. В 1511 році отримав посаду каштеляна столичного Віленського замку, 1522 р. – тракайського воєводи (ці два пости вважалися найвищими у князівстві). Був ревним прихильником православ'я, що суперечило умові перебування на цих посадах (їх мали право обіймати лише католики), а це вже свідчило про неабиякий вплив при дворі. Завдяки отриманим посадам зумів збільшити статки родини Острозьких удівчі, отримав волинські замки й волості – Полонна, Здолбиця, Здолбунів, Глинськ, Богданів, Красилів, Звягель, Чуднів, Степань, Кузьмин. Деякі землі потрапляли до Острозького в результаті конфіскацій, наприклад Турів з прилеглими, відібраний у князів Глинських та 44 села Кузьминської волості на Кременеччині, відібраних у бояр Мамоничів. Костянтин Іванович велику увагу приділяв оздобленню м. Острога, хоча улюбленою його резиденцією був Туров, де він і помер в серпні 1530 року.

Помітний слід у розвитку української духовності і культури залишив Костянтин Василь Острозький – молодший син Костянтина Івановича, воєвода Київський і маршалок землі Волинської. Про нього писали у свій час Олександр Яблоновський, Олександр Пшеждзецький, Михайло Грушевський, Пантелеймон Жукович.

У 2009 році в Україні була видана біографія князя, написана польським істориком Томашен Кемпою, який розкрив роль руського можливо-владця в історичних процесах, що відбувалися на землях, які входили до складу Литви та Польщі у XVI столітті.

В період постійних татарських воєнних нападів, які становили потенційну загрозу для руських земель, а також для Польщі і Литви, основний тягар оборони кордонів лежав на загонах кінних вершників, що перебували у розпорядженні польного гетьмана. У часи більших нападів регулярному війську допомагали приватні загони. На південних кордонах основними осередками оборони Литви були замки: Брацлав, Київ, Вінниця, Житомир, Біла Церква, Канів, Черкаси, а в Короні: Кам'янець, Бар, Тербовля, Бучач. На Волині найміцніші замки належали князю Костянтину: Збараж, Вишнівець, Остріг, Заслав і Дубно. Острозький отримав наказ від Сигізмунда Августа виступати на кожен заклик на боротьбу з татарами під командуванням маршалка Волинської землі Федора Сангушка. Час від часу Костянтин брав участь у сутичках із татарами на прикордонні. У політичному житті Литви відігравав досить помітну роль, завдяки успіхам свого батька. У 1550 р. був призначений Володимирським старостою та маршалком Волинської землі, що давало йому владу та можливість отримувати доходи.

У 1552 році охороняв відбудову Брацлавського замку, спаленого татарами. Під час відбудови мав у своєму розпорядженні близько 3-х тисяч кінноти та 1 тисячу піхоти. У 1552/1553 рр. успішно виконав доручення Сигізмунда Августа.

Одружився у 1553 році з Софією Тарновською, ставши зятем одного з найвпливовіших польських магнатів Яна Тарновського – великого коронного гетьмана. У 1559 році отримав найвищу посаду на руських землях Литви – Київського воєводи. Його призначення підтримали Ян Тарновський та Миколай Радзивілл, що відігравав провідну роль у політиці Великого князівства Литовського.

Князь Костянтин став головним командувачем литовських військ на півдні і відповідальним за оборону прикордоння. Після укладення у 1560 році польсько-литовсько-татарського союзу, Острозький був призначений командувачем спільних литовсько-татарських сил, які повинні були виступити проти Московської держави. Через нерішучість хана Девлет-

Гірея цей похід не був здійснений. У відповідь на московські напади на литовські землі Костянтин разом із чорнобильським старостою Філоном Кмитом здійснив напад на Чернігів, що тоді належав Москві.

Костянтин Острозький надавав великого значення збереженню православ'я. Був патроном багатьох православних монастирів: Дерманського, Дорогобузького, Черньчицького, Подборецького, Острозького-Троїцького, Дубнівського-Спаського та Хрестовоздвиженського, Степаньського-Михайлівського. Опікувався церквами, що знаходилися у його маєтках. У м. Острозі було сім церков – замкова Богоявленська, Василівська, Миколаївська, Пречистенська, Борисоглібська, Онуфріївська і Троїцька.

Відкрив в Острозі Академію, згадки про яку відносяться до другої половини семидесятих років XVI століття. В академії навчалось багато талановитих людей, серед них Петро Конашевич-Сагайдачний, Іов Княгиницький Мелетій Смотрицький. Завдяки Костянтину Острозькому була заснована друкарня в Острозі. На початку 1575 р. він поселив друкаря Івана Федорова у Дерманському монастирі. В Острозі Іван Федоров разом із сином та помічником підготував до друку і видав «Буквар» (1578 р.) для потреб Острозької школи, займався підготовкою до друку Острозької Біблії. Передмову до цієї Біблії написав К. Острозький. Вона отримала схвалення усіх слов'янських православних церков і понад двісті років була зразком для видавців. В Острозі була видрукувана «Хронологія» Андрія Римши (1581 р.). В 1582 році І. Федоров з невідомих причин переїхав до Львова. Після смерті К. Острозького друкарня ще деякий час діяла під опікою його сина Януша.

Костянтин Василь Острозький помер у 1608 році, прожив 84 роки. Похований у Замковій церкві в Острозі.

Князі Острозькі були одними з кращих представників руських можновладців свого часу, які відігравали суттєву роль у політичному житті Литви, а пізніше і Речі Посполитої. Вони були продовжувачами спадку давньої Київської держави, оборонцями православної релігії і традицій. Саме від князів цієї родини залежав майбутній розвиток руських земель, що входили до складу Литви та Речі Посполитої.

Література

1. Атаманенко В. Б. Джерела вивчення фундаційної діяльності князів Острозьких // Вісник Нетішинського краєзнавчого музею. – Вип. 2-3. – Нетішин, 2003-2004. – С. 5-11.

2. Бевзо О. А. Львівський літопис і острозький літописець. – К., 1971.

3. Бондарчук Я. В. Острозька кераміка XIV-XVIII ст. // Вісник Нетішинського краєзнавчого музею. – Вип. 1. – Нетішин, 2002. – С. 184-186.

4. Вихованець Т. В. Інвентар Острога та частини Острожчини від 1708 року як джерело з історичної топографії міста // Вісник Нетішинського краєзнавчого музею. – Вип. 2-3. – Нетішин, 2003-2004. – С. 28-33.
5. Градун Е. Ю. Острог та Горинь на мапах України Г. Боппана // Вісник Нетішинського краєзнавчого музею. – Вип. 1. – Нетішин, 2002. – С. 243-245.
6. Ісаєвич Я. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. – Львів, 1983.
7. Історія України в особах: Литовсько-польська доба / Авт. Колектив: О. Дзюба, М. Довбищенко, ... О. Русина (упоряд. і авт. передм.) та ін.. – К.: Україна, 1997.
8. Кемпа Т. Костянтин Василь Острозький (бл. 1524/1525-1608), воєвода Київський і маршалок землі Волинської. – Хмельницький, 2009.
9. Кулаковський П. М. Епізод з історії клієнтури князів Острозьких // Вісник Нетішинського краєзнавчого музею. – Вип. 2-3. – Нетішин, 2003-2004. – С. 53-59.
10. Мицько І. І. Острозька слов'яно-греко-латинська Академія (1576-1636). – К., 1990.
11. Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (XVI – перша половина XVII ст.): Збірник документів. – К., 1975.
12. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. Волинь і Центральна Україна. – К., 1993.